

شیخ آذری اسفراینی  
احوال و اشعار

محمد علی وثوقی

|                     |                                                    |
|---------------------|----------------------------------------------------|
| عنوان و نام پدیدآور | شیخ آذری اسفراینی، ۷۸۴-۸۶۶ هـ - ق                  |
| مشخصات نشر          | شیخ آذری اسفراینی: احوال و اشعار / محمد علی وثوقی. |
| مشخصات ظاهری        | مشهد: کتابدار نوس، ۱۳۹۰.                           |
| فروست               | ۱۶۰ ص.                                             |
| شابک                | ادبیات؛ ۱۱.                                        |
| وضعیت فهرست نویسی   | ۳-۴۳-۶۳۱۴-۶۰۰-۹۷۸                                  |
| شماره افزوده        | فیا                                                |
| موضوع               | وثوقی، محمد علی، ۱۳۳۰-                             |
| موضوع               | شیخ آذری اسفراینی - سرگذشتنامه                     |
| رده بندی کنگره      | شیخ آذری اسفراینی - اشعار - قرن نهم                |
| رده بندی دیوبی      | PR                                                 |
|                     | ۸۵۱                                                |

### انتشارات کتابدار نویسی

نام کتاب: شیخ آذری اسفراینی احوال و اشعار  
نویسنده: محمد علی وثوقی  
ناشر: کتابدار نوس  
شابک: ۳-۴۳-۶۳۱۴-۶۰۰-۹۷۸  
نوبت چاپ: اول  
سال چاپ: ۱۳۹۰  
چاپخانه: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد  
قطع: رقعی  
شمارگان: ۱۱۰۰  
قیمت: ۳۵۰۰۰ ریال

## فهرست مطالب

|    |                                |
|----|--------------------------------|
| ۹  | ورودیه                         |
|    | پار اول                        |
| ۱۳ | احوال حمزه بن علی ملک اسفراینی |
| ۱۳ | خلاصه                          |
| ۱۵ | پدر شیخ آذری                   |
| ۱۵ | نام                            |
| ۱۵ | القاب                          |
| ۱۶ | پسوند مکان                     |
| ۱۶ | تحصیل و شاعری                  |
| ۱۶ | سیر و سفر                      |
| ۱۷ | نخستین مدح                     |
| ۱۷ | اشتهار و معارضین آذری          |
| ۱۷ | ملک الشعرايي                   |
| ۱۸ | ارتباط آذری با اشخاص           |
| ۱۹ | استفاده از لغات ترکی           |
| ۲۰ | دوران درویشی                   |

|    |                      |
|----|----------------------|
| ۲۱ | مقتدای عارفان        |
| ۲۳ | آذری و سلاطین نیموری |
| ۲۴ | آذری و سلاطین بهمنی  |
| ۲۶ | مهاجرت شیخ آذری      |
| ۲۷ | آذری در اسفراین      |
| ۲۹ | موقوفات              |
| ۳۱ | وفات و مدفن          |
| ۳۲ | آثار آذری اسفراینی   |
| ۳۲ | بهمن نامه            |
| ۳۲ | عجائب الغرائب        |
| ۳۳ | مرآت                 |
| ۳۳ | سعی صفا              |
| ۳۳ | طغرای همایون         |
| ۳۳ | مفتاح الاسرار        |
| ۳۳ | جواهر الاسرار        |
| ۳۳ | منتخب جواهر الاسرار  |
| ۳۴ | دیوان                |
| ۳۸ | نشانی منابع پار اول  |

## پار دوم

|    |                                    |
|----|------------------------------------|
| ۴۷ | مروری کوتاه به برخی از اشعار دیوان |
| ۴۷ | پیش نیاز                           |
| ۵۰ | زینت دفتر                          |

- ۵۳ نخستین قصیده دیوان
- ۵۵ آذری و انبیاء الهی
- ۵۷ پیامبر خاتم (ص) و اهل بیت در دیوان آذری
- ۵۸ خاتم پیامبران در اشعار آذری
- ۶۱ علی مرتضی (ع) در اشعار آذری
- ۶۵ ترجیع بند آذری در مدح حضرت علی علیه السلام
- ۷۹ امام حسین (ع) در اشعار آذری
- ۸۳ ترکیب بند
- ۸۷ امام رضا (ع) در اشعار آذری
- ۸۹ قصاید آذری در مدح امام هشتم (ع)
- ۹۹ امام مهدی (عج) در اشعار آذری
- ۱۰۳ چهار بیتی در مدح امام زمان (عج)
- ۱۰۶ نشانی منابع بار دوم

#### بار سوم

- ۱۱۱ غزلیاتی از شیخ آذری اسفراینی
- ۱۱۲ ۱- نغمه سحر
- ۱۱۵ ۲- کعبه حسن
- ۱۱۶ ۳- خیر مقدم
- ۱۱۶ ۴- از قاعده افتادن
- ۱۱۷ ۵- عید نوروز
- ۱۱۸ ۶- نکروبودن نکو دیدن
- ۱۱۹ نشانی منابع بار سوم

|     |                             |
|-----|-----------------------------|
|     | پار چهارم                   |
| ۱۲۱ | نصایح و تمثیل در اشعار آذری |
| ۱۲۲ | نصایح                       |
| ۱۲۷ | تمثیل                       |
| ۱۳۱ | نشانی منابع پار چهارم       |
|     | پار پنجم                    |
| ۱۳۳ | احوال آذری در اشعار وی      |
| ۱۴۲ | نشانی منابع پار پنجم        |
|     | پار ششم                     |
| ۱۴۳ | منبع شناسی                  |
| ۱۴۳ | الف - تاریخ                 |
| ۱۴۵ | ب - تذکرها                  |
| ۱۴۶ | ج - نگاهی به منابع مذکور    |
| ۱۴۸ | نشانی منابع پار ششم         |
| ۱۴۹ | مؤخره                       |
| ۱۵۱ | فهرست راهنما                |
| ۱۵۹ | شناسنامه منابع و مأخذ       |

## ورودیه

آنچه پس از این، مطالعه خواهید فرمود با عنوان «شیخ آذری اسفراینی احوال و اشعار» نخستین اثری است که در احوال و اشعار این شاعر شیعی دوازده امامی قرن نهم هجری قمری منتشر می‌شود.

گرچه وی دارای آثار نظم و نثر متعددی می‌باشد، لکن هم آذری و هم آثار وی کمتر مورد التفات اهل قلم قرار گرفته و غیر از کتاب «منتخب جواهرالاسرار» که به ضمیمه «اشعة اللمعات» جامی و دو رساله از عزیزنفسی در سال ۱۳۰۳ هجری قمری منتشر شده، هیچ یک از آثار شیخ آذری به زیور طبع مزین نشده است.

آذری یکی از شعرای بزرگ قرن نهم است و دیوان اشعار وی دارای حدود ۴۵۰۰ بیت شعر شامل قصاید، غزلیات، دوبیتی و دیگر انواع شعری می‌باشد. مجموع اشعار حمزه اسفراینی را حدود سی هزار بیت دانسته‌اند که این اشعار علاوه بر دیوان، بهمن نامه، طفرای همایون، مثنوی عجایب الغرایب و اشعار شیخ آذری در مدح سلاطین تیموری و بهمنی را نیز شامل می‌شود.

چون مقرر شده بود تا به مناسبت سالگرد تولد حمزه بن علی ملک اسفراینی: «آذرماه سال ۷۸۴ هجری قمری»، همایشی در این ماه و در سال ۱۳۸۶ هجری شمسی و پس از گذشت حدود ۶۴۷ سال از تولد وی<sup>۱</sup> در زادگاهش اسفراین برگزار شود. از این رو نگارنده مورد محبت استاد گرانمایه و فاضل اندیشمند حضرت حجه الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمود یزدی مطلق (فاضل) قرار گرفت، ایشان تأکید داشتند، منتخب جواهرالاسرار آذری اسفراینی برای همایش مزبور تصحیح و منتشر شود.

---

۱. مدت مذکور با در نظر داشتن سال ۱۴۲۱ هجری قمری محاسبه شده است.

از آنجا که همایش شیخ آذری به جای برگزاری در موعد مقرر، با سرنوشت نامعلومی رو به رو گشت، فرصتی حاصل شد تا علاوه بر: «حمزه بن علی ملک آذری اسفراینی» و اثر حاضر نوشته شده، که هر دو، در احوال شیخ، دوران حیات وی، مروری بر برخی از اشعار آذری، بعضی از معاصران ایشان و دیگر مطالب لازم درباره وی می‌باشند. همچنین مقدمات امر برای تصحیح کتاب منتخب جواهر الاسرار اسفراینی نیز فراهم گردد، تا با بهره‌گیری از الطاف خفیه الهی، این شاعر اهل بیت عصمت و طهارت به عموم مسلمانان و به ویژه شیعیان امیرمؤمنان (ع) معرفی شود، و مردم بتوانند از آثار منظوم و منثور حمزه آذری استفاده نمایند.

یادآور می‌شود که شیخ آذری اسفراینی در دیوان خویش قالب‌های متعدد شعری را تجربه کرده و دارای اشعاری نغز، شیوا و رسا با مایه‌های مذهبی می‌باشد. هم چنین رنگ و بوی عارفانه نیز بر اشعار او غالب است. خود وی معتقد است که مضامین اشعارش برگرفته از آیات قرآن کریم، احادیث و روایات خاتم انبیاء (ص) و ائمه اطهار (ع) می‌باشد، به خصوص تأکید دارد اشعار وی به روایات مورد قبول علما و بر احادیث صحیح تکیه دارد.

در تدوین و انتشار این اثر نیز کما فی السابق خود را وام‌دار عزیزان زیر می‌دانم و از درگاه خداوند متعال درخواست می‌نماید، طاعات، عبادات و خدمات گذشته آنان را قبول و نیز سرافرازی آتیه را نصیب‌شان کند.

۱- شاعر و نویسنده پرتلاش اسفراین - جناب آقای دکتر یوسف علی یوسف نژاد - که همشان در این ایام معطوف تصحیح دیوان شیخ آذری گردید، با بزرگواری ملاحظه اثر حاضر را بر عهده گرفت و نکات ظریفی را در متن و نیز معایب اشعار شیخ در این کتاب را با بهره‌گیری از نسخ متعددی که از دیوان آذری در دسترس بود، مرتفع کرد؛ سپاس بسیار خویش را تقدیم می‌دارم.

۲- از جناب آقای بهمن وثوقی مدیر نشر زیوار در اسفراین برای تهیه طرح جلد کتاب تشکر می‌کنم.

۳- از آنجا که مدت‌ها از عمر خویش را برای معرفی حمزه بن علی ملک اسفراینی از طریق تألیف و پیگیری برگزاری همایش «شیخ آذری اسفراینی» و تقدیم تقاضای فراوان به حضور مسئولان امر برای مرمت و بازسازی آرامگاه ایشان صرف کرده‌ام از مدیران اجرایی خراسان شمالی و به ویژه مسئولان و متولیان امر در زادگاه و مدفن شیخ آذری انتظار دارم کوشش خویش را برای شناساندن این ادیب، شاعر، نویسنده، عارف، حکیم و دانشمند بنام اسفراینی از راه‌های ممکن دریغ نکنند.

۴- لازم می‌دانم از مساعی که دشواری انتشار این اثر را پذیرفت تشکر خویش را اعلام نمایم.

۵- برکات دعای خیر خوانندگان ارجمند، ثار روح پر فتوح کلیه درگذشتگان دیار سپهر و آیین، علم و دانش اسفراین، از نخستین تا آخرین آنان که شهیدان شاهد هستند باد.

محمدعلی وثوقی